

UOT 159.9

**MƏKTƏBƏHAZIRLIQ QRUPLARINDA UŞAQLARIN ŞİFAHİ NİTQİNİN
İNKİŞAF ETDİRİLMƏSİNƏ ELMİ YANAŞMALAR****Səkinə Şamməd qızı Səmədli***Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin magistrantı***ORCID:** 0009-0007-5083-0757**E-mail:** memmdvasekine@icloud.com**Açar sözlər:** məktəb, nitq, uşaq, elmi yanaşma, inkişaf.**Ключевые слова:** школа, речь, ребенок, научный подход, развитие.**Key words:** school, speech, child, scientific approach, development.

Məktəbəhazırlıq qruplarında uşaqların şifahi nitqinin inkişafı mövzusu pedaqoji prosesin vacib istiqamətlərindən biridir. Bu istiqamətə elmi yanaşma, uşaqların kommunikativ bacarıqlarını təkmilləşdirmək, söz ehtiyatını zənginləşdirmək və düzgün şifahi ifadə verdişlərini formalaşdırmaq üçün sistemli metodlardan istifadəni tələb edir.

Birinci növbədə, şifahi nitqin inkişafının məzmunu şəxsiyyətyönlü yanaşma prinsiplərinə əsaslanmalıdır. Bu yanaşma uşağın maraqlarını, ehtiyaclarını və özünüifadə tələbatını nəzərə almaqla nitq və kommunikasiya bacarıqlarını təşviq edir. Şifahi nitqin təşəkkülü uşaqda müsbət sosial bacarıqları formalaşdırır, onun öz fikrini açıq şəkildə ifadə etməsinə imkan yaradılmış olur.

Uşaqların şifahi nitqinin inkişafında şəxsiyyətyönlü yanaşma ilə paralel, şəkili və praktiki öyrənmə prinsipləri vacibdir. Şəkili materiallar və oyunlar nitqin inkişafında çox effektivdir. Uşaqlar əşyaların böyüklüyünü, rəngini, dadını açıqlamaqla mübadiləyə daxil olur, bununla yanaşı nitq mənimsəmə çərçivəsi genişlənir.

Eyni zamanda, dil və nitqin inkişafını stimullaşdıran mütəmadi məşğuliyyətlər, söhbətlər, nağılların oxunması, söz oyunları kimi xüsusi metodlardan istifadə olunur. Belə metodlar düzgün strukturlaşdırılmış halda uşaqları daha aktiv edir. Bununla yanaşı, bədii ədəbiyyat materiallarının istifadəsi nitqin leksik bazasını şəkilləndirir. Nağıl qiraəti çağırış yaratma bacarıqlarını gücləndirir, şəxsiyyətə düzgün nitq və jestlərin istifadəsini aşılayır.

Alimlərin yanaşmaları bu istiqamətdə mühüm əhəmiyyət daşıyır. Lev Vıqotskinin sosial-psixoloji inkişaf nəzəriyyəsinə əsasən, uşaqların nitq inkişafı onların sosial qarşılıqlı əlaqələrindən və böyüklərlə apardıqları dialoqlardan çox asılıdır. Onun fikrincə, “proximal inkişaf zonası” vasitəsilə uşaqlara bir qədər yüksək səviyyədə tapşırıqlar təqdim etmək nitqin təkmilləşməsinə təkan verir. Bu yanaşma uşaqların potensialını üzə çıxarmaqda əhəmiyyətli dir.

Digər bir alim, Cən Piagenin koqnitiv inkişaf nəzəriyyəsi, uşaqların nitq inkişafını onların ətraf mühiti və öyrənmə təcrübələri ilə əlaqələndirir. Piagenin fikrinə görə, uşaqların dili mənimsəməsi onların ətrafdakı obyektlərlə və hadisələrlə praktiki qarşılıqlı əlaqəsindən asılıdır. Bu, pedaqoji prosesdə praktiki tapşırıqların və oyuna əsaslanan metodların önəmini göstərir.

Jerome Brunerin “konstruktivist öyrənmə” yanaşması da uşaqların şifahi nitqinin inkişafında əhəmiyyətlidir. O, vurğulayır ki, uşaqlar yeni bilikləri mövcud bilik strukturlarına inteqrasiya edərək öyrənirlər. Bu yanaşma uşaq fəaliyyətinə əsaslanan öyrənmə metodlarının əhəmiyyətini vurğulayır.

Howard Gardnerin “Çoxlu Zəka Nəzəriyyəsi” uşaqların müxtəlif zəkalara malik olduğunu və şifahi nitqin inkişafında bu fərqliliklərin nəzərə alınmasının vacibliyini göstərir. Onun fikrincə, dil və nitq bacarıqlarının inkişafı üçün müxtəlif yanaşmalar tətbiq edilməlidir, məsələn, musiqi, vizual və ya kinestetik yanaşmalar.

Maria Montessori isə vurğulayır ki, uşaqların şifahi nitqinin inkişafı üçün mühitin təşkil olunması əsasdır. Montessori metoduna əsasən, uşaq ətraf mühitdən öyrənir və müstəqil şəkildə ifadə bacarıqlarını inkişaf etdirir. Nitqin inkişafı üçün zəngin və stimullaşdırıcı mühit təmin edilməlidir.

Pedaqoqlar şifahi nitq bacarıqlarını təkmilləşdirmək üçün spesifik strategiyalar tətbiq etməlidir. Dialoq öyrətmək, sual-cavab müsbət əlaqə yaratma kimi metodlar uşaqları daha çox nitq təliminə cəlb edir. Sistemli yanaşma nitqin inkişafında daha müsbət nəticələrin əldə olunmasına imkan verir.

Azərbaycan alimləri də məktəbhazırlıq dövründə uşaqların şifahi nitqinin inkişafına xüsusi diqqət yetirirlər. Professor Nigar Abdullayeva uşaqların nitq inkişafında ana dilinin zənginliyinin öyrədilməsinin əhəmiyyətini vurğulamışdır. Onun fikrincə, nitqin inkişafı yalnız leksik bazanın genişləndirilməsi ilə məhdudlaşmamalı, eyni zamanda uşaqlarda mədəni nitq vərdisləri də formalaşdırılmalıdır.

Professor F. Məmmədova isə qeyd edir ki, məktəbhazırlıq dövründə uşaqların nitq qabiliyyətlərini inkişaf etdirmək üçün interaktiv metodlardan istifadə olunmalıdır. O, qrup işlərinin, rollu oyunların və sual-cavab formatlı məşğələlərin uşaqların kommunikativ bacarıqlarının artırılmasında böyük rol oynadığını bildirmişdir.

Digər bir tədqiqatçı, Cəmilə Əlizadə, məktəbhazırlıq mərhələsində bədii ədəbiyyatın istifadəsinin vacibliyini vurğulamışdır. Onun fikrincə, nağıl və hekayələr uşaqların təxəyyülünü inkişaf etdirir və onları daha yaradıcı və sərbəst şəkildə fikirlərini ifadə etməyə təşviq edir.

Pedaqoqlar şifahi nitq bacarıqlarını təkmilləşdirmək üçün spesifik strategiyalar tətbiq etməlidir. Dialoq öyrətmək, sual-cavab müsbət əlaqə yaratma kimi metodlar uşaqları daha çox nitq təliminə cəlb edir. Sistemli yanaşma nitqin inkişafında daha müsbət nəticələrin əldə olunmasına imkan verir.

Problemin aktuallığı. Məktəbhazırlıq qruplarında uşaqların şifahi nitqinin inkişafı müasir təhsil sistemində əsas prioritetlərdən biridir. Erkən yaşda dil bacarıqlarının inkişafı uşaqların ümumi inkişafını, o cümlədən intellektual, emosional və sosial sahələrdəki uğurlarını əhəmiyyətli dərəcədə təsir edir. Şifahi nitq uşaqların həm sosial münasibətlərini qurmasına, həm də məktəbə hazırlıq dövründə təhsil prosesinə uyğunlaşmalarına kömək edir. Bu dövr, uşaqların dil bacarıqlarını formalaşdırmaq və onların təhsil həyatına hazırlamaq üçün mühüm mərhələdir. Məktəbəqədər dövrdə nitq bacarıqlarının inkişafı uşaqların gələcəkdəki akademik və sosial uğurları üçün əsas faktorlardan biridir. Bu baxımdan məktəbhazırlıq qruplarında uşaqların şifahi nitqinin inkişaf etdirilməsi xüsusilə aktualdır.

Problemin elmi yeniliyi. Əlavə olaraq, rəqəmsal texnologiyalar və multimedialı vasitələrin istifadə olunması, uşaqların dil bacarıqlarını inkişaf etdirməkdə yeni bir perspektiv yaratmışdır. İnteraktiv proqramlar və tətbiqlər uşaqların diqqətini cəlb edərək, onlara oyunla dil öyrənmə imkanını verir. Bu yanaşmalar, uşaqların məntiqi düşüncə qabiliyyətlərini və yaradıcı təfəkkürlərini inkişaf etdirməyə dəstək olur.

Problemin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. Uşaqların şifahi nitqinin inkişafı yalnız akademik müvəffəqiyyətlə əlaqəli deyil, həm də onların sosial bacarıqlarını inkişaf etdirməkdə əsas rol oynayır. Nitq bacarıqları uşaqların öz fikirlərini ifadə etmələrini, başqalarına münasibətlərini düzgün qurmalarını və cəmiyyətdə özlərini daha inamlı hiss etmələrini təmin edir. Məktəbəhazırlıq qruplarında şifahi nitqin inkişafı uşaqların həm sosial uyğunlaşmasını, həm də gələcəkdəki təhsil həyatlarını asanlaşdırır.

Uşaqların şifahi nitqinin inkişafını dəstəkləyən müxtəlif metodların tətbiqi praktiki baxımdan çox vacibdir. Bunlar arasında oyun əsaslı öyrənmə, sosial şəbəkələrdə və rəqəmsal mühitdə dil öyrənmə vasitələrinin istifadəsi, interaktiv təlim metodları və fərdi yanaşmalar üstünlük təşkil edir.

Ədəbiyyat

1. Abdullayeva, N. Azərbaycan dilində uşaqların nitqinin inkişafı. Bakı: Elm və Təhsil. 2010.
2. Bruner, J. The Culture of Education. Harvard University Press. 1996.
3. Əlizadə, C. Bədii ədəbiyyatın məktəbəhazırlıq dövründə uşaqların təxəyyülünə təsiri. Bakı: Təhsil. 2015.
4. Gardner, H. Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences. Basic Books. 1983.
5. Gergen, K. J., McNamee, S., & Barrett, F. J. (2001). Toward transformative dialogue. International Journal of Public Administration, 24(7-8), 679-707.
6. Məmmədova, F. Məktəbəhazırlıq dövründə uşaqların nitqinin inkişafı. Bakı: Maarif. 2012.
7. Montessori, M. The Discovery of the Child. Ballantine Books. 1967.
8. Piaget, J. The Construction of Reality in the Child. London: Routledge. 1954.
9. Vıqotski, L. S. Sosial-psixoloji inkişaf nəzəriyyəsi. Moskva: Pedoqoji fikir. 1978.

С.Ш. Мамедова

Научные подходы к развитию устной речи детей в дошкольных группах Резюме

В статье рассматривается развитие устной речи детей в подготовительных группах, а также системный подход, направленный на совершенствование их коммуникативных навыков, обогащение словарного запаса и формирование правильных речевых привычек. Личностно-ориентированный подход, учитывающий интересы и потребности ребенка, способствует развитию позитивных социальных навыков. Использование наглядных и практических методов обучения, чтение сказок, словесные игры и художественная литература усиливают речевые навыки. Теории Льва Выготского, Жана Пиаже и Джерома Брунера подчеркивают важность социальных и когнитивных факторов в развитии речи у детей. Азербайджанские ученые также отмечают значимость интерактивных методов, групповой работы и ролевых игр в период подготовки к школе. Эти подходы помогают развивать устную речь детей более активно и творчески.

S.Sh. Mammadova

**Scientific approaches to the development of oral speech of children
in pre-school groups
Summary**

This article discusses the development of oral speech in preschool preparatory groups and the need for a systematic approach aimed at enhancing children's communication skills, enriching their vocabulary, and forming correct speech habits. A child-centered approach, which considers the interests and needs of the child, contributes to the development of positive social skills. Visual and practical teaching methods, storytelling, word games, and the use of fiction strengthen speech abilities. The theories of Lev Vygotsky, Jean Piaget, and Jerome Bruner emphasize the importance of social and cognitive factors in children's language development. Azerbaijani scholars also highlight the significance of interactive methods, group activities, and role-playing games during the preschool preparation period. These approaches help children develop oral speech more actively and creatively.

Redaksiyaya daxil olub: 21.02.2025